

Položaj kćeri u istarskoj obitelji u 15. i 16. stoljeću

Marija Mogorović Crljenko

Filozofski fakultet u Puli

I. Matetića Ronjgova 1

Pula

Republika Hrvatska

Na temelju istarskih statuta, sudskih spisa novigradske kancelarije te bužetske notarske knjige, autorica analizira položaj kćeri u istarskoj obitelji u 15. i 16. stoljeću. Posebno promatra pitanja nasljeđivanja, odnosa s roditeljima te braćom i sestrama, skrbništva, dobi udaje te izbora bračnoga partnera.

Ključne riječi: Istra, istarski statuti, položaj kćeri u obitelji, nasljedstvo, miraz / dota, ženidba, običaji

Položaj i uloga žene u istarskim obiteljima i društvu u razdoblju srednjega i ranoga novoga vijeka dugo je vremena bio poznat tek toliko koliko se doticao braka na istarski način, koji je bio predmetom proučavanja mnogih povjesničara. Položaj kćeri, odnosno ženske djece u obitelji još je slabije poznat, gotovo samo u onim segmentima koji se tiču nasljeđivanja. Poseban doprinos rasvjetljavanju funkcioniranja braka na istarski način i sustava nasljeđivanja dao je Lujo Margetić.¹ No, mnoga pitanja vezana uz položaj žene ostala su i dalje otvorena. Ovdje ću pokušati rasvijetliti neka pitanja koja se tiču položaja kćeri u istarskoj obitelji u 15. i 16. stoljeću. Uz pitanja nasljeđivanja, osobitu ću pozornost posvetiti odnosima s roditeljima te braćom i sestrama, skrbništvu, dobi udaje te izboru bračnoga partnera. Uz istarske statute,²

¹ L. MARGETIĆ, "Brak na istarski način", *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* (dalje: *VHARIP*), XV, 1970., 279-308; isti, "Bračno imovinsko pravo prema Krčkom statutu na latinskom jeziku", *Krčki zbornik*, 2, 1971., 145-172; isti, "Neoporučno nasljedno pravo u srednjovjekovnoj Istri", *VHARIP*, XVII, 1972., 157-176; isti, "Brak na istarski način", *Istra*, XV, 8-9, 1977. 25-33; isti, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo*, Zagreb: Narodne novine, 1996.

² M. ZJAČIĆ, "Sačuvani fragment starog statuta općine Buje iza 1412. godine" (dalje: Bujski statut), *Jadranski zbornik*, VII, 1969., 365-416; isti, "Statut bužetske općine" (dalje: Bužetski statut), *VHARIP*, VIII-IX, 1963-1964., 71-137; X, 1965., 118-199; isti, "Dvigradski statut", *VHARIP*, VI-VII, 1961-1962., 233-294; isti, "Statut grada Poreča (Statutum comunis Parentii) iz 1363. godine" (dalje: Porečki statut),

koji tek donekle mogu pružiti odgovore na neka od postavljenih pitanja, istraživanje se najvećim dijelom temelji na neobjavljenim sudskim spisima iz fonda Novigradskog komuna (1492.-1600.),³ koji su pohranjeni u Državnom arhivu u Pazinu, te na knjizi buzetskog notara Martina Sotolića.⁴ Spomenuti izvori posredno donose podatke i o položaju kćeri u istarskim obiteljima. Problematika položaja i uloge žene, a posebice kćeri u obitelji i društvu za istarsko je područje uglavnom slabo istražena, pa je, stoga, za komparaciju stanja u Istri korištena literatura koja obrađuje spomenutu problematiku u dalmatinskim komunalnim društvima, posebice na dubrovačkom području, te na Apeninskom poluotoku i u srednjovjekovnoj Francuskoj.

Nasljeđivanje

Većina istarskih statuta⁵ propisuje da djeca očinsku ostavštinu nasljeđuju bez prednosti muške pred ženskom djecom.⁶ Dakle, u slučaju da je umrli umro bez oporuke, sva su djeca bez obzira na spol dobivala jednaki dio imovine. Istarski su statuti predvidjeli da u raspodjeli imovine mogu sudjelovati i već emancipirana djeca, kako sinovi tako i kćeri, s time da im se uračuna ono što su stekli u trenutku emancipacije. Emancipirani mogu sudjelovati u raspodjeli samo onih roditeljskih dobara koja su roditelji stekli do njihove emancipacije.⁷ Novigradski je statut propisao i da neudane kćeri, ali i unuke, imaju pravo na svoj dio, s time da unuke imaju pravo na ono-

Monumenta historico-juridica slavorum meridionalium, vol. XVIII, 1979., 5-203; D. KLEN, "Statut Grožnjana" (dalje: Grožnjanski statut), *VHARIP*, VIII-IX, 1963-1964., 205-256; X, 1965: 201-243; L. MORTEANI, "Isola ed i suoi statuti" (dalje: Izolski statut), *Atti e memorie della società istriana di archeologia e storia patria* (dalje: AMSI), vol. IV, fasc. 3-4, 1888., 349-421; vol. V, fasc. 1-2, 1889., 155-222; isti, *Storia di Montona con Appendice e documenti* (dalje: Motovunski statut), Trieste: Stabilimento Artistico Tipografico G. Caprin, 1895., 249-400; *Statuto municipale della città di Albona dell'a. 1341* (dalje: Labinski statut), ed. per cura della Società del gabinetto di Minerva in Trieste, Trieste: Tipografia di L. Herrmanstorfer, 1870. L. PARENTIN, "Statuti di Cittanova" (dalje: Novigradski statut), *Atti e memorie della società istriana di archeologia e storia patria*, vol. XIV della Nuova Serie, 1966., 105-220; G. VESNAVER, "Statuto municipale di Portole" (dalje: Oprtaljski statut), *Archeografo Triestino*, XI, 1884., 133-180; M. PAHOR – J. ŠUMRADA, *Statut Piranskega komuna od 13. do 17. stoletja* (dalje: Piranski statut), Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni centar SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 1987. *Statuta Communis Polae. Statut pulske općine* (dalje: Pulski statut), priredio M. Križman, Pula: Povijesni muzej Istre, 2000; P. KANDLER, *Statuti municipali di Rovigno* (dalje: Rovinjski statut), Trieste: Tipografia del Lloyd Austriaco, 1851. M. de SZOMBATELY, "Statuti di Trieste del 1421" (dalje: Trščanski statut), *Archeografo Triestino*, 3 Serie, XX (XVLIII), 1935. B. BENUSSI, "Lo statuto del comune di Umago" (dalje: Umaški statut), AMSI, vol. VIII., fasc. 3-4, 227-313; G. RADOSSI, "Statuto di Dignano" (dalje: Vodnjanski statut), *Atti*, 1, 1970., 49-151.

³ Državni arhiv u Pazinu, Novigradski komun (dalje: HR-DAPA-4)

⁴ M. ZJAČIĆ, "Notarska knjiga buzetskog notara Martina Sotolića (Registrum imbreviaturarum Martini Sotolich notarii Pinquentini) 1492-1517. godine", *Monumenta historico-juridica slavorum meridionalium*, vol. XVIII, 1979, 293-578.

⁵ Izolski statut: II, 18; Novigradski statut: V, 14; Porečki statut: II, 81; Rovinjski statut: II, 63; Bujski statut: 82; Buzetski statut: 91; Dvigradski statut: 78; Vodnjanski statut: II, 7; Grožnjanski statut: III, 111; Motovunski statut: 141.

⁶ L. MARGETIĆ, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo*, 114; D. MIHELIC, "Žena v pirsanskem območju do srede 14. stoletja", *Zgodovinski časopis*, 32, 1978., 24; ista, „Srednjeveška Tržačanka v ogledalu mestnega statuta“, *Etnolog. Glasnik Slovenskega etnografskega muzeja*, 7, 1997., 89-90.

⁷ Buzetski statut: 91; Dvigradski statut: 78; Grožnjanski statut: III, 111; Novigradski statut: V, 14; Vodnjanski statut: II, 7. Usp. i: L. MARGETIĆ, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo*, 103, 115.

liki dio koliki bi pripadao njihovom roditelju.⁸ No, oporučitelji su slobodno raspolagali svojim dobrima i ništa ih nije obvezivalo da svoj svojoj djeci bilo što ostave, osim što ih je, kako navodi Margetić, na to možda obvezivao moral i pristojnost, pa su se od pojedine djece u oporukama opraštali klauzulom *pro contentu* te im ostavljali tek pokojnu sitnicu.⁹

Većina oporuka svjedoči da se načelo o jednakoj podjeli dobara među svom djecom nije provodilo, odnosno da su oporučitelji preferirali pojedinu svoju djecu, što je također bio zakonit postupak. Primjerice, Martin Barnaba i njegova žena Margarita imali su sedam kćeri i jednog sina. Za svoja su dobra odredili da se jednako podijele među svom djecom. Budući da su se neke kćeri još za života roditelja udale, oni su ostavili i inventar dobara koja pripadaju maloljetnim kćerima. Nakon smrti prve žene Martin se ponovno oženio. Oporučno je odredio koja dobra trebaju pripasti njegovoj drugoj ženi, a koja maloljetnim kćerima (uglavnom stvari pokojne majke, navodeći kako da ih međusobno podijele). No, sina je imenovao glavnim nasljednikom i ostavio mu veliku većinu pokretnih i nepokretnih dobara. Sina je također imenovao i jednim od izvršitelja svoje oporuke, te jednim od skrbnika maloljetnim kćerima.¹⁰ Oporuka Martina Dose iz 1582. godine pokazuje da oporučitelj veći dio dobara također ostavlja sinu, premda oporučno dariva i kćeri, navodeći kako se dobra trebaju podijeliti nakon smrti njegove žene, a njihove majke. Njihova, pak, majka u svojoj oporuci iz 1590. sva svoja dobra ostavlja kćerima, s time da veći dio namjenjuje neudanim, a manji udanim, jer su one vjerojatno već dotirane. Sina oporukom ne spominje.¹¹ Petrica Fleigo (*Petricha Fleigo*) iz Buzeta oporučno imovinu razdjeljuje među djecom, ali ne ostavlja svoj djeci jednaku imovinu. Dvjesto kćerima ostavlja po jednu ovcu, jednoj kćeri košnicu i ovcu, dvojici sinova po jedno jare, jednoj kćeri jedan dio kuće, dok glavnim nasljednicima proglašava maloljetnu djecu Mateja, Martina, i Jakovu (*Matheum, Martinum et Jacobam*), koji sva ostala dobra trebaju podijeliti na jednake dijelove kad postanu punoljetni (*ad eetatem perfectam pervenerint*), s time da je Jakovi oporučno povrh toga ostavila i dva zasađena vinograda. Iz oporuke se ne vidi što su starija i odijeljena djeca već dobila.¹² *Simacz de Sansiego* (*de Sancto Quirino*) oporučno određuje što pripada njegovoj ženi, dok svojoj kćeri Fumi (*Fumia*) ostavlja zemlju koja je napola vinograd, napola maslinik, a sina Pavla (*Paulo*) proglašava nasljednikom svih svojih ostalih dobara.¹³ Svetina Vivoda (*Suetina Vivoda*) iz Buzeta svojoj kćeri ostavlja vinograd, potom svu obradivu zemlju i pašnjake smještene u granicama Buzeta, polje u kontradi Munti i novac koji je već posudio njezinom suprugu, dok sinu ostavlja sva ostala pokretna i nepokretna dobra sa svim pravima. Teško je reći tko je više dobio, jer nije navedena cjelokupna oporučiteljeva imovina.¹⁴ Petar *de Iermanis* (*de Germanis*) iz Buzeta većinu dobara ostavlja svojim sinovima Mihaelu, Bernardu i Franji (*Michaelis, Bernardinus, Franciscus*), koje imenuje i svojim glavnim nasljednicima, dok kćeri Ka-

⁸ Novigradski statut: V, 15.

⁹ L. MARGETIĆ, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo*, 100-113.

¹⁰ HR-DAPA-4: knj. 44, fol. 325-330, 558; knj. 45, fol. 344-373.

¹¹ HR-DAPA-4: knj. 40, fol. 590-613.

¹² M. ZJAČIĆ, "Notarska knjiga buzetskog notara Martina Sotolića", 325-326. [10. 8. 1493.]

¹³ Isto, 326-327. [13. 10. 1493.]

¹⁴ Isto, 328-329. [22. 3. 1494.]

tarini (*Chaterina*) i sinu Lovri (*Laurentio*), koji su već dotirani dobrima s majčine strane, ostavlja tek zanemarivi dio dobara, izričito navodeći da Katarini to ostavlja *pro benedictione, et contentu suo*.¹⁵

Zanimljivo je da oporučitelji nisu uvijek svojim glavnim nasljednicima oporučno određivali sinove, već je to mogla biti i kći. Tako je Martin Sustanić (*Martinus Sustanich*) svojoj dvojici sinova i dvjema kćerima ostavio sve oranice, livade i gajeve unutar granica Buzeta u predjelu *Sub Cella* da ih podijele na jednake dijelove dok je sva ostala pokretna i nepokretna dobra sa svim pravima ostavio kćerci Klari, koju je imenovao i svojom glavnom nasljednicom (...*Claram, eius filiam, heredem universalem instituit et creavit*).¹⁶ Gospođa Elena, udovica Petra Vrapca, odvedenog od Turaka (*domina Ellena, relicta Petri Vurabacz, per Turchos abducti*) svojim univerzalnim nasljednicima proglašava kćer Julijanu (*Iuliana*) i sina Matiju (*Mathia*). No, Julijanu obilato dariva, dok ostaloj djeci, uključujući i Matiju ostavlja tek simbolične darove uz klauzulu *pro contentu*.¹⁷

Ipak, nisu svi oporučitelji pravili razliku među djecom, već su svoj djeci nastojali ostaviti jednaki dio dobara. Takav je bio slučaj s Ivanom Krtom, koji je oporučno odredio da se sva njegova dobra trebaju podijeliti na jednake dijelove među svom djecom, muškom i ženskom, onom iz prvog i drugog braka, kao i posthumno rođenom, budući da mu je supruga bila trudna u trenutku kad je sastavljao oporuku.¹⁸ Novigradski patricij Zuan Batista Anzelini oporučno je također odredio da se njegova dobra jednako podijele između sina (*Francesco*) i kćeri (*Fiordiligi*), s time što sinu povrh toga ipak treba pripasti 100 dukata. Ako sin umre prije kćeri, ona treba 50 dukata dati bratovštini Sv. Sakramenta, a ostalo joj ostaje. Ako, pak, kći umre prije sina, sva njezina ostavština ide sinu, odnosno njezinu bratu. Ako oboje umru bez nasljednika (legitimnih), sva oporučiteljeva dobra trebaju pripasti bratovštini Sv. Sakramenta.¹⁹

Gospođa Elena, udovica Matije Krotića (*Elena, relicta quondam Mathie Crotich*) iz Buzeta, svojim je univerzalnim nasljednicima imenovala sinove i kćer, koji sva dobra trebaju podijeliti na jednake dijelove (*instituit suos heredes universales in omnibus, et singulis suis bonis, tam mobilibus quam stabilibus, Ioannem, et Nicolaum, filios, et Lutiam, filiam suam, equali modo et forma*). Marina Valentić također je oporučno odredila da se njezina dobra jednako razdijele među svom djecom.²⁰

U mnogim istočnojadranskim gradovima, poput Krka, Raba, Cresa, Splita, Budve, muška i ženska djeca bila su izjednačena u neoporučnom nasljeđivanju. Na Pagu, Braču, Hvaru i u Šibeniku, muška i ženska djeca također su bila izjednačena pri neoporučnom nasljeđivanju pokretnina i nekretnina, s time što su stambene zgrade ipak trebale pripasti muškim potomcima. U Trogiru i Zadru, pak, sinovi su

¹⁵ Isto, 355-357. [4. 9. 1503.]

¹⁶ Isto, 330. [6. 9. 1494.]

¹⁷ Isto, 376.-377. [28. 7. 1504.]. Vidi i: L. MARGETIĆ, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo*, 112-113.

¹⁸ HR-DAPA-4: knj. 40, fol. 244-246.

¹⁹ HR-DAPA-4: knj. 40, fol. 237-239.

²⁰ M. ZJAČIĆ, "Notarska knjiga buzetskog notara Martina Sotolića", 468. [1. 10. 1510.]; 474-475. [8. 5. 1511.]

nasljeđivali nekretnine, a kćeri pokretnine u visini “dostojnog miraza”, a ako nije bilo dovoljno pokretnina, sinovi su mogli odlučiti žele li dopuniti miraz pokretninama i za sebe zadržati sve nekretnine ili podijeliti sve pokretnine i nekretnine na jednake dijelove sa sestrama.²¹ Margetić navodi kako su u jednoj fazi razvoja pravnog sustava u Dubrovniku u neoporučnom nasljeđivanju vjerojatno bila izjednačena muška i ženska djeca. No, od druge polovice 13. stoljeća nadalje razvoj je tekao u smjeru povećanja prava muške djece na štetu ženske djece.²² Tako u Dubrovniku sestre nisu nasljeđivale imovinu ravnopravno s braćom, već su imale pravo samo na miraz, a ne i na nasljedstvo. To je mogao biti i jedan od razloga zašto su se najprije udavale kćeri, često vrlo mlade, a tek onda sinovi, kako bi se prije očeve smrti zbrinuo “slabiji spol”. U oporukama se također često nalagalo sinovima da se pobrinu oko udaje sestara.²³

Osim roditelja, o djeci su znali brinuti i stričevi i tete. Pri tome u pravilu nisu radili razliku između bratove i sestrine djece. Oni stričevi i tete koji nisu imali vlastite djece pokazivali su posebnu naklonost prema nećacima i nećakinjama, dajući im novac i nekretnine. Nećakinje su od njih mogle očekivati i pomoć pri prikupljanju miraza.²⁴ O takvom darivanju svjedoče i neke istarske oporuke. Novigradski patricij *Zuan Batista Anzelini* oporučno dariva sestru Korneliju (*Cornelia*) jednim maslinikom te ističe da nakon njezine smrti to treba pripasti njezinoj djeci, dakle njegovim nećacima.²⁵ Matija Petac iz Buzeta svojem nećaku ostavlja jednu košnicu.²⁶ Njegova supruga Lucija (*Lutia (relictā quondam) Mathie Petacz de Pinguento*) nekoliko godina kasnije svoja dobra uglavnom ostavlja nećakinjama i nećacima, kćerima i sinovima svojeg pokojnog brata Martina. Ostavlja im jedan vinograd da ga podijele na jednake dijelove. Nećakinjama Eufemiji i Eleni ostavlja odjeću i posteljinu. Također im ostavlja u novcu deset libara za udaju, uz uvjet da vode častan i pošten život. Nećacima ostavlja oranicu koju trebaju jednako podijeliti. Luki Lazariću (*Luca Lazarich*), nećaku svojeg pokojnog supruga, također ostavlja jedan vinograd. Svojim univerzalnim nasljednicima proglašava upravo nećake i nećakinje, Mihaela, Luku, Eufemiju i Elenu (*Michael, Luca, Eufemia, Ellena*), djecu svojeg pokojnog brata Martina, te navodi da sva ostala dobra trebaju podijeliti na jednake dijelove.²⁷

²¹ L. MARGETIĆ, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo*, 225-229.

²² Isto, 225, 229-235.

²³ Z. JANEKOVIĆ RÖMER, *Rod i grad. Dubrovačka obitelj od 13. do 15. stoljeća*, Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1994., 66, 79-83; Z. NIKOLIĆ, „Zaruke i vjenčanja u srednjovjekovnom Dubrovniku“, *Otium*, 4/1-2, 1996., 80. O redu vjenčanja braće i sestara u Dubrovniku opširnije vidi u: D. RHEUBOTTOM, *Age, Marriage and politics in fifteenth-century Ragusa* Oxford-New York: Oxford University Press, 2000: posebno 80-95; isti, „Sisters First: Betrothal Order and Age in Marriage in Fifteenth Century Ragusa“, *Journal of Family History*, 13, 4, 1988., 359-376.

²⁴ Z. JANEKOVIĆ RÖMER, „Rodbinski odnosi u dalmatinskom društvu XIII. i XIV. stoljeća“, *Historijski zbornik*, XLV, 1992., 188; ista, „Noble Women in Fifteenth-Century Ragusa“, u: *Women and Power in East Central Europe – Medieval and Modern*, ed. Marianne Sághy, East Central Europe, 20-23, 1993-1996., 141-170, citirano prema: www.bib.irb.hr: 8.

²⁵ HR-DAPA-4: knj. 40, fol. 237-239. [1595.]

²⁶ M. ZJAČIĆ, „Notarska knjiga buzetškog notara Martina Sotolića“, 452. [30. 5. 1506.]

²⁷ Isto, 478-479. [24. 10. 1511.]

Odnosi s roditeljima te braćom i sestrama

O osobnim odnosima između roditelja i djece, te braće i sestara doznajemo ili iz oporuka ili iz sudskih spisa, najčešće kad su ti odnosi već pomućeni zbog sporenja oko imovine. Osobni odnosi među roditeljima te braćom i sestrama najčešće su bili pomućeni nesuglasicama i sporenjem zbog raspodjele dobara, pri čemu su se braća i sestre svrstavali na suprotstavljene strane. Primjerice, godine 1595. radi nasljedstva se spore Manda i Katarina (*Catarina*), kćeri pok. Martina Dose, koje su se udale još za života roditelja i pri čemu ih zastupaju supruzi, sa svojim sestrama Ivanom (*Zuana*) i Matijom, u čije ime nastupa Ivanin suprug Marko Motika (*Marco Motica*).²⁸ Slična je situacija bila i u sporu između Staniše Ferra (*Stanissa Ferro*), Valentina Solalisa (*Valentin Soalis*) i Martina de Albona (*Martin de Albona*), koji su se 1598. u ime svojih žena, sestara Marice (*Marizze*), Lucije (*Lucia*) i Gašparine, radi nasljedstva sporili s njihovim bratom Ivanom (*Iuan*) Barnabom.²⁹

Premda rijetki, u proučavanoj građi ipak postoje primjeri koji posredno svjedoče i o prisnim ili u najmanju ruku srdačnim odnosima braće i sestara. *Zuane Busin* u svojoj oporuci iz 1599. ostavlja sestri Margariti 10 dukata.³⁰ Buzetski primjeri međusobnog darivanja sestara, te braće i sestara također svjedoče o bratskoj i sestrijskoj ljubavi. Primjerice, Elena Draščić, kći pokojnog Grgura Draščića iz Buzeta (*Ellena, Iellena Drascich filia quondam Gregorii Drascich de Pinguento*) oporučno daruje crkve, hospital, bratovštinu, ali i svoje sestre. Sestru Elenu (zanimljivo je da sestre nose isto ime: *sorori sue Ellene*) daruje jednim vrtom, dok drugu sestru Janju (*Agnetem, eius sororem*) imenuje svojom univerzalnom nasljednicom i ostavlja joj svu svoju pokretnu i nepokretnu imovinu, koju oporučno nije razdijelila.³¹ Domka (*Domcha*) i Stepka (*Stepcha*), kćeri pokojnog Petra Bogovića iz Oprtlja (...*Petri Bogovich de Portulis*) uz suglasnost svojih supruga (*Domcha... de consensu... Gregorii eius mariti; ...Stepcha... de voluntate, et consensu Stephan suis legiptimi mariti...*) daruju bratu Marinu (*Marino Bogovich*) sva pokretna i nepokretna dobra sa svim pravima, a koja im pripadaju od očinskih i majčinskih dobara, na području Oprtlja (*Castri Portullarum*), Zrenja (*ville Sregne*) te Petra Peloze (*Petre Piloxe*).³² Nekoliko godina kasnije spomenuti Marino Bogović, pokazujući bratsku ljubav (*gerens fraternalem amorem*) prema svojoj sestri Ivani (*Ioanna*), daruje joj sve dijelove mlina zvanog Gradac (*mollendini vocati Gradacz*), budući da je on dobio određene dijelove od sestara Domke i Stepke, na području Petra Peloze i Zrenja.³³

Kakav je bio odnos kćeri i roditelja, posebice majki i kćeri, koliko su bile bliske i što je utjecalo na to, u kakvoj su vezi ostajale nakon kćerine udaje i njezina prelaska u drugu obitelj pitanja su koja se nameću, ali o kojima možemo tek posredno donijeti određene zaključke i to opet na temelju podataka o nasljeđivanju. Naime, oporučitelji nisu bili obvezni jednako darivati svu svoju djecu, već su svoja dobra mogli slobodno raspodijeliti. Iz nekih se primjera vidi da se često događalo da su očevi preferira-

²⁸ HR-DAPA-4: knj. 40, fol. 590-613.

²⁹ HR-DAPA-4: knj. 45, fol. 344-373.

³⁰ HR-DAPA-4: knj. 40, fol. 231v-232. Vidi i HR-DAPA-4: knj. 40, fol. 237-239, te str. 99.

³¹ M. ZJAČIĆ, "Notarska knjiga buzetskog notara Martina Sotolića", 318-319. [5. 5. 1492.]

³² Isto, 324-325. [15. 3. 1493.]

³³ Isto, 339. [20. 8. 1497.]

li sinove.³⁴ Premda se rijetko susreću, ima primjera iz kojih se vidi da su i očevi znali preferirati kćeri, poput Martina Sustanića, koji je svojom glavnom nasljednicom imenovao kćer Klaru.³⁵ Majke su također pri oporučnoj razdiobi dobara preferirale pojedinu djecu, najčešće kćeri, poput Matuše Bartole (*Matussa Bartole*), udovice Martina Dose, koja svoja dobra razdjeljuje samo kćerima ne spominjući sina (iz oporuke njezina muža proizlazi da ga je imala, jer on nigdje ne spominje da je u drugom braku i da bi njegov sin bio iz prvog braka s nekom drugom ženom)³⁶ ili Elene Vrabac, koja oporukom izričito preferira samo jednu svoju kćer.³⁷ Takvi primjeri preferiranja pojedine djece prilikom raspodjele dobara posredno pokazuju da su oporučitelji zapravo imali poseban odnos prema pojedinoj (preferiranoj) djeci.

Skrbništvo

Nakon smrti roditelja, djeca nisu bila prepuštena sama sebi, pa ni rođacima, već su statuti propisivali tko i kako može postati tutorom djeci, bilo preživjeli roditelj ili rođaci, ili, pak, onaj koga odredi roditelj ili potestat. U slučaju da je majka postajala tutoricom, statuti su postavljali i ograničenja. Naime, većina statuta određuje da majka može biti skrbnica djeci dok živi čisto i u udovištvu,³⁸ međutim, u mnogim je statutima izričito propisano da majka postaje tutoricom djeci ako otac nije postavio koga drugoga.³⁹ Statuti su obvezivali skrbnike da popišu imovinu maloljetne djece, kako ona ne bi bila oštećena. Trošenje imovine šticećenika u pravilu se nadgledalo, odnosno za trošenje su bile potrebne posebne dozvole, koje je najčešće trebao dati sam potestat.⁴⁰

Primjerice, prema novigradskom statutu majka je također bila tutorica djeci dok je živjela čisto i u udovištvu, a ako otac oporukom nije drukčije odredio, ona je bila i upraviteljica njihovih dobara. U slučaju da majka nije bila prikladna, novigradski je zakonodavac odredio da potestat treba djeci dati još jednog tutora. Majka koja je

³⁴ HR-DAPA-4: knj. 44, fol. 325-330, 558; knj. 45, fol. 344-373; HR-DAPA-4: knj. 40, fol. 590-613.

³⁵ M. ZJAČIĆ, "Notarska knjiga buzetuskog notara Martina Sotolića", 330. [6. 9. 1494.]

³⁶ HR-DAPA-4: knj. 40, fol. 590-613.

³⁷ M. ZJAČIĆ, "Notarska knjiga buzetuskog notara Martina Sotolića", 376-377. [28. 7. 1504.]. Vidi i: L. MARGETIĆ, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo*, 112.-113.

³⁸ Buzetski statut: 98; Dvigradski statut: 85; Grožnjanski statut: III, 114; Izolski statut: II, 25; Novigradski statut: II, 18; Oprtaljski statut: 103; Piranski statut: VII, 23; Umaški statut: III, 39; Vodnjanski statut: II, 20; vidi i: Motovunski statut: 34. (samo naslov glave u *Tabulli*)

³⁹ Buzetski statut: 98; Bujski statut: 91. (samo naslov glave u *index rubricarum*); Dvigradski statut: 85; Grožnjanski statut: III, 114; Izolski statut: II, 25; Novigradski statut: II, 18; Oprtaljski statut: 103; Piranski statut: VII, 23.

⁴⁰ Buzetski statut: 100, 101, 102; Dvigradski statut: 85, 87-91; Grožnjanski statut: III, 114; Izolski statut: II, 26. i 27; Novigradski statut: II, 19; Oprtaljski statut: 103, 105; Piranski statut: VII, 24. i 25; Rovinjski statut: II, 53. i 54; Umaški statut: III, 40; Vodnjanski statut: II, 20; usp. i: Z. JANEKOVIĆ RÖMER, "Sve opsade Dubrovnika: obitelj kao faktor društvene sigurnosti", *Dubrovnik*, 4/2, 1993, 235-240, citirano prema: www.bib.irb.hr: 5; ista, "Noble Women in Fifteenth-Century Ragusa", 9; Z. NIKOLIĆ, "Rejection of Marriage in Medieval Dubrovnik", *Otium*, 7-8, 1999-2000., 87; D. MIHELIĆ, "Ženska čast v istarskih mestih (Trst, Koper, Izola, Piran, 14.-15. stoletje)", *Acta histriae IX*, 8, 2000., 32; ista, "Žena v piranskem območju do srede 14. stoletja", 24-25; ista, "Srednjeveška Tržačanka v ogledalu mestnega statuta", 90; A. S. MELO, "Women and Work in the Household Economy: The Social and Linguistic Evidence from Porto, c. 1340-1450", u: *The Medieval Household in Christian Europe, c. 850-c.1550. Managing Power, Wealth, and the Body*, ed. C. Beattie, A. Maslacovic, S. Rees Jones, Turnhout: Brepols, 2003., 267-268.

bila strankinja ili je, pak, željela živjeti izvan Novigrada nije mogla skrbiti ni o djeci ni o dobrima. Majka koja se nakon muževljeve smrti preudala nije mogla odlučivati o ženidbi svoje djece bez odobrenja muževljevih rođaka.⁴¹ Novigradski je statut također propisao da su skrbnici dužni sačiniti inventar štitenikovih dobara u roku od mjesec dana od trenutka kada su imenovani tutorima.⁴²

Izvori svjedoče da su se odredbe statuta primjenjivale u praksi, odnosno pokazuju da je majka u slučaju očeve smrti postajala tutoricom djeci i upraviteljicom dobara. Tako je Zuan Batista Anzelini oporučno imenovao suprugu Katarinu tutoricom djeci i upraviteljicom dobara, ali samo dok bude živjela čisto i u udovištvu (*vidualmente et castamente*).⁴³ Iz građanskog procesa iz 1599. godine između tužitelja Martina Spagnala iz Tara i tužene Donke (*Donca*) Serbline radi prodaje neke zemlje vidi se da je Donka nakon suprugove smrti bila tutorica djeci i uživateljica dobara.⁴⁴

Buzetski primjeri također pokazuju da su supruzi oporučno najčešće svoje žene imenovali skrbnicama djeci i dobrima, no događalo se da uz ženu skrbnikom imenuju i već stasalog sina. Tako *Simacz de Sansiego* svoju suprugu Fumu (*Fumia, Eufemia*) imenuje tutoricom sinu Pavlu (*Paulo*). Uz nju tutorom Pavlu imenuje i Jurja, Fumina sina (*Georgium, filium dicte Eufemie*). Ne navodi da je to i njegov sin, pa se to tek može nagađati. Postolar Juraj (*Georg*) skrbnikom djeci i uživateljicom dobara imenuje svoju suprugu Geru (*Gera*) i već stasalog sina Ivana (*cum Ioanne, eius filio seniore*). Martin Kramar (*Martinus Cramar*) iz Buzeta također svoju suprugu Jagodu (*Iagoda*) imenuje tutoricom djeci i upraviteljicom dobara, međutim nakon četiri godine Martin mijenja oporuku, preraspodjeljuje svoja dobra, suprugu ponovno imenuje tutoricom djeci i uživateljicom dobara, ali sada uz nju dodaje i sina Pavla (*Paulus*), koji je u međuvremenu stasao (*pervenerint ad etatem legiptimam*).⁴⁵

U slučaju preudaje majka je gubila skrbništvo nad djecom i dobrima. Majke su se tada u pravilu morale rastati od svoje malodobne djece iz prethodnog braka, o kojoj su potom skrbili rođaci prvoga muža. Premda bolno i majci i djetetu, razdvajanje se najčešće moralo provesti.⁴⁶ O tome svjedoči proces iz 1595. godine između gospođe Paule, žene gospodina Blaža Parenzana (*Biasio Parenzan*) i meštra Andrije (*Andrea*) Fachettija (*Fachetti, Fachinetti*) radi skrbništva nad maloljetnim Massimom (*Massimo Busin Pupillo*), sinom gospođe Paule i njezinog prvog, pokojnog, supruga Jakova (*Giacomo Busin*). Paula je nakon smrti svojeg prvog muža Jakova postala tutoricom njihovom maloljetnom sinu Massimu. No, nakon ponovne udaje, rođaci njezinog prvog muža osporavaju joj pravo da bude tutoricom svojem sinu. Određeno je da skrbnici maloljetnom Massimu budu njegovi rođaci *Andrea Fachinetti* i *Anzo-*

⁴¹ Novigradski statut: II, 18; V, 24.

⁴² Novigradski statut: II, 18; II, 19.

⁴³ HR-DAPA-4: knj. 40, fol. 237-239.

⁴⁴ HR-DAPA-4: knj. 44, fol. 627-652.

⁴⁵ M. ZJAČIĆ, "Notarska knjiga buzetskog notara Martina Sotolića", 326-327. [13.10. 1493.]; 377-379. [16.8. 1504.]; 451-452. [23.6. 1506.]; 470. [31.10. 1510.]. Usp. i: 382. [16.9. 1504.]; 471-472. [11.1. 1511.]; 474. [6. 5. 1511.]; 498. [20.1. 1518.]; 464.-465. [veljača 1510.], te str. 56-60. u ovom radu.

⁴⁶ G. DUBY, *Il potere delle donne nel Medioevo*, Roma-Bari: Laterza, 1996., 214; Ch. de La RONCIÈRE, „La vita privata dei notabili toscani alle soglie del Rinascimento“, u: *La vita privata dal feudalismo al Rinascimento*, a cura di G. Duby, Roma-Bari: Laterza, 2001., 215; Z. JANEKOVIĆ RÖMER, *Rod i grad*, 106; ista, "Noble Women in Fifteenth-Century Ragusa", 9.

lo Cucon. Oni u procesu navode da žele *zadovoljiti želju* gospođe Paule da preuzmu brigu o njezinom sinu iz prvog braka. Vjerojatno to navode zbog Pauline ponovne udaje, jer se iz procesa ne vidi da bi to zaista bila njezina želja. Osim toga, u procesu se spominje i činjenica da prema zakonu mjesta, dakle prema statutu, majka nakon ponovne udaje gubi skrbništvo nad djecom. Premda se u procesu navodi i činjenica da o djetetu najbolje može skrbiti upravo majka, skrbništvo je naposljetku ipak dodijeljeno suprugovim rođacima.⁴⁷

Pri dodjeli skrbništva statuti nisu radili razliku između ženske i muške djece. Najčešće je djeci bez roditelja skrbnikom postajao preživjeli roditelj. U slučaju da su oba roditelja umrla, djeci su se dodjeljivali skrbnici koji su skrbili o njima i njihovim dobrima. Majka je tu ulogu imala samo dok se ne bi preudala, a o bitnijim pitanjima nije mogla sama odlučivati, već uz odobrenje muških rođaka, o čemu svjedoče istarski statuti i sačuvani izvori.⁴⁸ Najčešće su skrbnici bili iz očeve obitelji, moguće i iz razloga što su se majke preudavale. U tim je slučajevima majkama bilo oduzeto skrbništvo, o čemu svjedoči i spomenuta parnica o dodjeljivanju skrbništva maloljetnom Massimu Businu. Očevi, pak, u slučaju ponovne ženidbe nisu gubili skrbništvo nad djecom. Istraživanja na bolje sačuvanoj dubrovačkoj građi pokazala su da je o djeci skrbrila i majčina obitelj.⁴⁹ Takvih je slučajeva bilo i na istarskom području. No, koliko je to bila česta praksa teško je reći, jer su primjeri o skrbništvu u proučavanoj građi malobrojni.⁵⁰ Osim rođaka, skrbnikom maloljetnim sestrama, ali i braći, mogao je postati i punoljetni brat.⁵¹

Dob udaje

Crkveni je zakon propisivao da je najniža dobna granica za sklapanje zaruka sedma godina života, te da se djevojke mogu vjenčati najranije s dvanaest, a mladići s trinaest ili četrnaest godina. Naime, to je vrijeme najranije spolne zrelosti, pa bi tako rana udaja i ženidba otklonile razmak između spolne zrelosti i sklapanja braka i ujedno riješile problem izvanbračnih seksualnih odnosa mladeži. Doduše, iznimno je bilo dopušteno i ranije sklapanje braka u slučajevima kad se radilo o izmirivanju dviiju, naravno, plemićkih obitelji, premda vrlo vjerojatno takvi brakovi nisu bili konzumirani prije doseganja spolne zrelosti. U svakodnevici srednjovjekovlja i ranog novog vijeka smatralo se normalnim da roditelji odlučuju o braku svoje djece.⁵² Budući da je Crkva inzistirala na slobodi pristanka zaručnika i zaručnice prilikom

⁴⁷ HR-DAPA-4: knj. 40, fol. 562-589.

⁴⁸ Usp. i: Z. JANEKOVIĆ RÖMER, "Noble Women in Fifteenth-Century Ragusa", 9.

⁴⁹ Usp.: Z. JANEKOVIĆ RÖMER, *Rod i grad*, 106.

⁵⁰ HR-DAPA-4: knj. 44, fol. 438-450.

⁵¹ HR-DAPA-4: knj. 44, fol. 325-330, 558; knj. 45, fol. 344-373; M. ZJACIĆ, "Notarska knjiga bužetskog notara Martina Sotolića", 377-379. [16. 8. 1504.]; 471-472. [11. 1. 1511.]

⁵² G. DUBY, *Medioevo maschio. Amore e matrimonio*, Roma-Bari: Laterza, 2002., 31-36, 55; P. L'HERMITE-LECLERCQ, "Le donne nell'ordine feudale (XI-XII secolo)", u: *Storia delle donne. Il Medioevo*, a cura di Ch. Klapisch-Zuber, Roma-Bari: Laterza, 1999., 268; Z. JANEKOVIĆ RÖMER, *Rod i grad*., 65; Ch. KLAPISCH-ZUBER, "La donna e la famiglia", u: *Luomo medievale*, a cura di J. Le Goff, Roma-Bari: Laterza, 2000., 324-326, 334; Ch. de La RONCIÈRE, "La vita privata dei notabili toscani alle soglie del Rinascimento", 184-185; Z. NIKOLIĆ, "Zaruke i vjenčanja u srednjovjekovnom Dubrovniku", 78.; D. MIHELIĆ, "Žena v piranskem območju do srede 14. stoletja", 25.; ista, "Srednjeveška Tržačanka v ogledalu mestnega statuta", 88.

sklapanja braka, problem se uglavnom sveo na slobodu pristanka zaručnica. Njihovu je slobodu trebalo strogo definirati kao slobodu pristanka na roditeljski izbor. Naime, držalo se da žena vrlo lako može postati žrtvom vlastite osjećajnosti i stoga ju je bilo potrebno ukrotiti. Zato je najbolje bilo da što ranije dođe pod nadzor svojeg budućeg gospodara, tj. supruga, pa su često djevojke vrlo rano udavane. Stoga je i postavljena spomenuta dobna granica za udaju, jer je bilo primjera da su djevojčice udavane i u ranijoj dobi.⁵³ No, najčešće su roditelji za vrijeme maloljetnosti djece ugovarali brakove, a mladenci su stupali u brak kada bi stasali. Oni su tada, prema crkvenom zakonu mogli odbiti ugovoreni brak, ali se to rijetko događalo, jer su ih u tom slučaju roditelji imali pravo razbaštiniti.

Dob mladenaca pri vjenčanju varirala je zavisno od razdoblja, područja, društvenih i ekonomskih prilika, te tipu obiteljske strukture. Takozvani "mediteranski model braka", koji se susreće u talijanskim komunama, a potvrđen je i na dubrovačkom području, karakterizira kasnija dob ženidbe muškaraca i mnogo mlađa dob žena pri udaji, te velika prisutnost neoženjenih muškaraca.⁵⁴ Za istarsko područje još nema studija koje bi potvrdile takav trend u dobi mladenaca pri sklapanju braka. No, neki su trendovi gotovo opći. U kriznim vremenima dob pri vjenčanju u pravilu opada, a u poletnima raste, niža je u inokosnim obiteljima, a viša u složenim obiteljima, niža je u seoskoj sredini, a viša u gradskoj.⁵⁵

Za područje Istre u promatranom razdoblju još ne postoje povijesno-demografske studije koje bi pokazale s koliko su godina mladenci stupali u brak, kolika je bila razlika u godinama među supružnicima i koliko je ta razlika, bila ona mala ili velika, utjecala na njihove međusobne odnose. Za razdoblje 15. i 16. stoljeća zbog nedostatka izvora to je gotovo nemoguće utvrditi. Naime, za to razdoblje nema matičnih knjiga (izuzev s kraja 16. stoljeća otkada su sačuvane samo matične knjige krštenih) koje su nezaobilazni izvor za svaku detaljniju demografsku analizu, a koju na temelju druge sačuvane građe nije moguće učiniti.

Stoga se treba osvrnuti na postojeće izvore koji bar donekle mogu rasvijetliti ovo pitanje. To su statuti te primjer iz sudske prakse u kojem se spominje dob. Naravno u rasvjetljavanju ovog pitanja pomoći će i analize dobi mladenaca učinjene za pojedina istarska područja u kasnijem razdoblju, te komparacija s dalmatinskim i talijanskim prilikama.

Istarski su statuti propisali kada djevojke odnosno mladići postaju punoljetni. Pri tome je punoljetnost podrazumijevala mogućnost sklapanja ugovora, obvezivanja, dolazak na sud, pisanje oporuke. Premda ti podaci ne govore kada su se oni

⁵³ P. L' HERMITE-LECLERCQ, "Le donne nell' ordine feudale (XI-XII secolo)", 270; Ch. KLAPISCH-ZUBER, "La donna e la famiglia", 329-330, 334; Ch. de La RONCIÈRE, "La vita privata dei notabili toscani alle soglie del Rinascimento", 168-169; G. DUBY, *Medioevo maschio. Amore e matrimonio*, 55, 69.

⁵⁴ D. RHEUBOTTOM, *Age, Marriage and politics in fifteenth-century Ragusa*, 80-95; isti, "Sisters First: Betrothal Order and Age in Marriage in Fifteenth Century Ragusa", 359-376; Z. JANEKOVIĆ RÖMER, *Okvir slobode. Dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma*, Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999., 201; ista, "Noble Women in Fifteenth-Century Ragusa", 5; Z. Nikolić, "Zaruke i vjenčanja u srednjovjekovnom Dubrovniku", 80.

⁵⁵ N. VEKARIĆ i dr, *Vrijeme ženidbe i ritam poroda. Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća*, Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2000., 29-38.

vjenčavali, vjerojatno je da se nisu vjenčavali prije punoljetnosti koju su statuti propisivali, a koja je prema istarskim statutima za djevojke mogla biti od dvanaest do četrnaest godina, a za mladiće četrnaest ili petnaest godina. Primjerice, novigradskim je statutom bilo određeno da djevojke postaju punoljetne s trinaest, a mladići s četrnaest godina.⁵⁶ Isto su odredili i rovinjski i porečki statuti.⁵⁷ Prema dvigradskom, buzetskom, oprtaljskom i umaškom statutu djevojke su postajale punoljetne s trinaest, a mladići s petnaest godina, dok su vodnjanski i izolski statuti odredili da djevojke postaju punoljetne s četrnaest, a mladići s petnaest godina.⁵⁸ Prema piranskom statutu djevojke su stjecale punoljetnost već s dvanaest godina, a mladići s četrnaest.⁵⁹ Grožnjanski je, pak, statut i za djevojke i za mladiće propisao istu dob punoljetnosti, četrnaest godina.⁶⁰ U izolskom i piranskom statutu naglašeno je da propisana dob punoljetnosti vrijedi samo za sklapanje braka, te da sve do 18. godine djevojke i mladići ne mogu samostalno raspolagati dobrima.⁶¹ Zanimljiv je i znakovit podatak iz motovunskog statuta koji govori da svaki mladić, nakon napunjene 22. godine može sklopiti brak bez očeve suglasnosti, s time da mu otac u tom slučaju nije dužan ostaviti nikakva dobra.⁶² Taj podatak upućuje da je mladić u spomenutim godinama zapravo bio sposoban samostalno odlučivati, ali i skrbiti o svojoj obitelji, pa i u slučaju razbaštinjenja.

U novigradskoj se građi dob ženidbe mladenaca izričito ne navodi. Sačuvani bračni ugovori također ne navode dob mladenaca.⁶³ No, u tom je smislu zanimljiv proces iz 1598. godine između petnaestogodišnje Antonije i njezine bake Katarine Sebenico radi nasljedstva.⁶⁴ Izgleda da je petnaestogodišnja Antonija željela doći do određene imovine zbog udaje, premda nema dovoljno podataka da bi se to sa sigurnošću moglo tvrditi.

Stanovništvo Novigrada u kasnijem je razdoblju, za koje su sačuvane matične knjige, analizirao Marino Budicin, međutim kako se u matičnim knjigama ne navodi dob mladenaca, autor je nije analizirao.⁶⁵ Naime, za takve je podatke potrebna detaljna analiza i usporedba matičnih knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih da bi se eventualno došlo do podatka o dobi mladenaca i to samo onih koji su u istom mjestu bili i kršteni ili su, pak, u dotičnom mjestu umrli te im je tom prilikom zabilježena i dob. No, takvu je analizu napravio Egidio Ivetic za Poreč u 18. stoljeću. Budući da se ni u matičnim knjigama Poreča, koje su bile polazište za njegovu analizu, ne navodi dob mladenaca pri sklapanju braka, Ivetic je analizirao 120 brakova sklopljenih između

⁵⁶ Novigradski statut: II, 17; V, 3.

⁵⁷ Rovinjski statut: II, 53; Porečki statut: II, 69, 72.

⁵⁸ Dvigradski statut: 84; Buzetski statut: 97; Oprtaljski statut: 102; Umaški statut: III, 43; Vodnjanski statut: II, 20; Izolski statut: II, 28.

⁵⁹ Piranski statut: VII, 26.

⁶⁰ Grožnjanski statut: III, 114.

⁶¹ Izolski statut: II, 28; Piranski statut: VII, 26.

⁶² Motovunski statut: 213; Morteani, *Storia di Montona*, 116.

⁶³ HR-DAPA-4: knj. 40, fol. 230.; usp. i: M. BERTOŠA, "Valle d'Istria durante la dominazione veneziana", *Atti*, 3, 1972., 300-304.

⁶⁴ HR-DAPA-4: knj. 44, fol. 438-450.

⁶⁵ M. BUDICIN, "L'andamento della popolazione a Cittanuova nei secoli XVI-XVIII", *Atti*, 19, 1988-1989., posebno 86.

1735. i 1760. godine, te je pomoću matičnih knjiga rođenih i umrlih te knjige Stanja duša iz 1775. uspio utvrditi dob ulaska u brak za 80 muškaraca i 79 žena. Pri spomenutoj analizi promatrao je samo prvi put sklopljene brakove. Njegova je analiza pokazala da je prosječna dob ženidbe bila 25,02 godine, a udaje 21,75 godina. Pri tome je u dobi između 21 i 25 godina vjenčano 56,2 % mladića, u dobi od 26 do 30 godina 21,2 %, dok je samo 11,2 % vjenčano u dobi mlađoj od 20 godina. S druge, pak, strane čak je 44,3 % djevojaka udano u dobi mlađoj od 20 godina, 40,5 % u dobi između 21 i 25 godina, dok je svega 11,3 % djevojaka bilo starije od 26 godina prilikom prve udaje. Ivetic naglašava da je u istom razdoblju u Europi prosječna dob mladenaca pri sklapanju braka bila između 26 i 30 godina. Ranije stupanje u brak na području Poreča Ivetic objašnjava velikom demografskom krizom u prethodnom stoljeću, potom stalnom prisutnošću malarije, nedostatkom stabilnosti i sigurnosti u budućnost te povremenim cikličkim krizama mortaliteta.⁶⁶

Slaven Bertoša, proučavajući pulske matice, analizirao je i prosječnu dob mladenaca prilikom sklapanja braka. Na uzorku od 40 osoba, dvadeset muškaraca i isto toliko žena, koji su prvi put sklopili brak u razdoblju od 1613. do 1815. godine, prosječna dob ženika iznosila je 24,9 godina, a nevjesta 22,5 godina.⁶⁷

Za većinu istočnojadranskih gradova u razdoblju srednjega vijeka također nisu poznati podaci o dobi mladenaca prilikom stupanja u brak. U Dubrovniku su roditelji ugovarali brakove svojih kćeri kad su one bile u dobi od deset, jedanaest i dvanaest godina, a u muževu su kuću odlazile s petnaest, šesnaest, pa i više godina. Dubrovačke su plemkinje, primjerice, u 15. stoljeću udavane prosječno između 16. i 18. godine. Ta je dob, prema kraju srednjega vijeka, rasla prema 18 i 19 godina. Pripadnice nižih slojeva ipak su bile u nešto povoljnijem položaju s obzirom na dob pri udaji. U gradu i na selu u pravilu se nisu udavale djevojčice već djevojke.⁶⁸ U tom su smislu zanimljivi savjeti Benka Kotruljevića, koji smatra da je idealna dob za ženidbu muškaraca 28 godina, a za udaju žena 16 godina, jer su u toj dobi muškarac i žena savršeni i rađaju savršenu djecu. Osim toga, mladu ženu muškarac može odgojiti kako želi. Njegovi savjeti donekle odgovaraju mediteranskom modelu braka, ali su ipak teorija.⁶⁹ Detaljnija demografska istraživanja ovog problema učinjena su također za dubrovačko područje, ali za razdoblje od 17. do 19. stoljeća.⁷⁰

Demografska istraživanja pokazuju da su u Firenci djevojke u pravilu u brak ulazile u razdoblju puberteta ili adolescencije, dok su muškarci bili odrasli, u kasnim dvadesetima ili tridesetima. To je karakteristično za takozvani mediteranski model braka, u kojem se, kako sam već spomenula, djevojke rano udaju, dok muškarci u brak ulaze kasnije.⁷¹ Primjerice, 1427. godine u Firenci su se djevojke prosječno udavale sa

⁶⁶ E. IVETIC, "La popolazione di Parenzo nel settecento: aspetti, problemi ed episodi dal movimento demografico", *Atti*, 21, 1991., 162-169.

⁶⁷ S. BERTOŠA, *Život i smrt u Puli*, Pazin: Skupština Udruga Matice hrvatske Istarske županije, 2002., 50-51.

⁶⁸ Z. JANEKOVIĆ RÖMER, *Okvir slobode*, 197-198; ista, "Noble Women in Fifteenth-Century Ragusa", 3, 5; Z. NIKOLIĆ, "Zaruke i vjenčanja u srednjovjekovnom Dubrovniku", 78; ista, "Rejection of Marriage in Medieval Dubrovnik", 88-89.

⁶⁹ B. KOTRULJEVIĆ, *O trgovini i savršenom trgovcu*, Dubrovnik, 1989., 421; Usp.: Z. JANEKOVIĆ RÖMER, "Noble Women in Fifteenth-Century Ragusa", 5.

⁷⁰ Vidi: N. VEKARIĆ i dr, *Vrijeme ženidbe i ritam poroda*, 29-54.

sedamnaest i pol godina. U Pratu u Toskani 1370. prosjek pri udaji bio je šesnaest godina. U Sieni se 1350. o udaji djevojaka razmišljalo kada bi navršile dvanaest, a stotinjak godina kasnije kada bi navršile četrnaest godina, te su djevojke u brak ulazile između 16. i 18. godine. U Pratu i Firenci, u gradu i na selu, 1470. djevojke su pri udaji imale više od dvadeset, čak i dvadesetjedniju godinu.⁷²

Premda istarski statuti navode da dob punoljetnosti nastupa od dvanaeste do pnaeste godine, te da izolski i piranski statuti izričito navode da je tako rana dob punoljetnosti vrijedila samo za sklapanje braka, na temelju komparativnih podataka za kasnije razdoblje u Istri, koji pokazuju da su se djevojke prosječno udavale s 21 ili 22 godine, a mladići ženili s 25 godina, te za dalmatinsko i talijansko područje (djevojke se udaju između 16. i 18. godine, s tendencijom prema 18., 19., pa čak i 21. godini), čini se da djevojke i mladići ipak nisu sklapali brakove odmah po navršavanju punoljetnosti, već nešto kasnije. Izgleda da su pri sklapanju braka djevojke u pravilu bile mlađe od mladića, koji su ulazili u brak tek kad su bili u mogućnosti uzdržavati obitelj, o čemu, iako posredno, svjedoči i spomenuta odredba motovnskog statuta.

Izbor bračnog partnera

Ljubav i osjećaji mladenaca nisu bili presudni pri izboru bračnoga partnera. Brak je najčešće bio dogovorna stvar roditelja mladenaca, a ne samih mladenaca. Crkva je inzistirala da brakovi počivaju na pristanku obaju supružnika. No, supružnički sporazum nije isključivao dogovor obitelji. Premda kanonsko pravo na prvo mjesto stavlja sporazum mladenaca, ono govori i o suglasnosti roditelja i donosi niz mjera za javnost zaruka, te sprečavanje tajnih brakova i otmica. Brakovi su tako i dalje u većoj mjeri bili dogovarani. Očevi, majke, prijatelji i rođaci određivali su budućnost djece i unuka. To se nije odnosilo samo na djevojke već i na mladiće. Tek su rijetki brakovi sklapani stvarnim obostranim pristankom supružnika. Među nižim slojevima bilo je nešto više slobode pri odabiru partnera, dok je kod viših slojeva brak ipak bio prevažan da bi se dopustilo da o njemu odlučuju sami mladenci.⁷³ Budući da su i tajno sklopljeni brakovi prema crkvenom zakonu smatrani valjanima, svjetovne su vlasti i obitelj sklapanje takvih brakova nastojali spriječiti strogim zakonima, nadzo-

⁷¹ D. RHEUBOTTOM, *Age, Marriage and politics in fifteenth-century Ragusa*, 80-95; isti, "Sisters First: Betrothal Order and Age in Marriage in Fifteenth Century Ragusa", 359-376; Z. JANEKOVIĆ RÖMER, *Okvir slobode*, 201; ista, "Noble Women in Fifteenth-Century Ragusa", 5; Z. NIKOLIĆ, "Zaruke i vjenčanja u srednjovjekovnom Dubrovniku", 80.

⁷² Ch. de La RONCIÈRE, „La vita privata dei notabili toscani alle soglie del Rinascimento“, 237; Ch. KLAPISCH-ZUBER, „La donna e la famiglia“, 335-336; usp. i: Z. JANEKOVIĆ RÖMER, „Noble Women in Fifteenth-Century Ragusa“, 5.

⁷³ G. DUBY, *Medioevo maschio. Amore e matrimonio*, 31; isti, *Il potere delle donne nel Medioevo*, 45-55, 93-104; Ch. KLAPISCH-ZUBER, „La donna e la famiglia“, 324-326; C. OPITZ, „La vita quotidiana delle donne nel Tardo Medioevo (1250-1500)“, u: *Storia delle donne. Il Medioevo*, a cura di Ch. Klapisch-Zuber, Roma-Bari: Laterza, 1999., 338; D. BARTHÉLEMY, „La vita privata nelle famiglie aristocratiche della Francia feudale, Parentela“, u: *La vita privata dal feudalismo al Rinascimento*, a cura di G. Duby, Roma-Bari: Laterza, 2001., 98-103; P. DIBIE, *Storia della camera da letto. Il riposo e l'amore nei secoli*, Milano: Rusconi, 1988., 100-101; Z. NIKOLIĆ, "Rejection of Marriage in Medieval Dubrovnik", 87; Z. JANEKOVIĆ RÖMER, "Pristup problemu obitelji i roda u stranoj i domaćoj medijevistici", *Historijski zbornik*, XLII, 1989., 174-175, 179; D. Lombardi, "Scelta individuale e onore familiare: conflitti matrimoniali nella diocesi fiorentina tra '500 e '700", *Acta histriae IX*, 8, 2000., 112-114; D. MIHELIC,

rom i prijateljima. Oni koji su se vjenčali protivno roditeljskoj volji u pravilu su bili razbaštinjeni.⁷⁴ Tridentски je koncil, normirajući obrede sklapanja braka, umanjio mogućnosti sklapanja tajnih brakova na području katoličkih zemalja.⁷⁵ Tridentски je koncil, zapravo, kraj višestoljetnog napora Crkve da regulira to pitanje.

Pojedini istarski statuti propisuju da djeca, posebice kćeri, moraju dobiti pristanak roditelja za vjenčanje. Motovunski je statut propisao kaznu za onoga tko bi obećao djevojci brak bez pristanka njezina oca, a ako je otac umro, bez pristanka majke i dvojice rođaka, te uz prisutnost najmanje pet svjedoka iz samoga mjesta (Motovuna). Propisana kazna za onoga tko bi obećao brak bez suglasnosti djevojčinih roditelja odnosno rođaka bila je pedeset malih libara u korist motovunskog komuna, dvogodišnji izgon te dodatna kazna prema odluci potestata. Djevojka, pak, koja bi bez pristanka svojih roditelja, odnosno rođaka, ušla u brak, mogla je ostati bez očevih i majčinih dobara te biti kažnjena s dva mjeseca zatvora. Ako nije imala rođaka, za udaju je trebala dobiti pristanak potestata.⁷⁶ Sinovi su, doduše, mogli odlučivati o ženidbi i bez roditeljskog pristanka, ali su pri tome riskirali da budu potpuno razbaštinjeni, što im je zapravo onemogućavalo osobni izbor. Primjerice, prema motovunskom statutu svaki se mladić mogao vjenčati i bez očeva dopuštenja, ali samo ako je prešao 22. godinu. Međutim, u tom mu slučaju otac nije morao ostaviti nikakva dobra.⁷⁷ Kao razlog donošenju te odredbe u motovunskom statutu, izglasane najvjerojatnije između 1424. i 1426. godine,⁷⁸ navodi se uklanjanje mnogih grešaka i velikih zastranjanja (*multis erroribus, et magnis excessibus*), koja se mogu dogoditi, a koja su se ranije i događala. Time zapravo statut svjedoči da je bilo sklapanja brakova bez suglasnosti roditelja i rođaka, što je svakako trebalo spriječiti. Koliko su zakonodavci u tome uspjeli, teško je reći, jer nisu sačuvani izvori, ponajprije sudski procesi, koji bi potvrdili bilo poštivanje bilo nepoštivanje spomenute odredbe.

Buzetski i oprtaljski statuti također su propisali kaznu za one koji bi s nekom djevojkom sklopili brak bez pristanka njezinih roditelja, braće ili sestara, odnosno onih pod čijim se skrbištvom nalazila. Zanimljivo je što spomenuti statuti ne predviđaju kaznu za djevojku, već samo za onoga koji bi s njome sklopio brak. Kazna je u oba statuta bila identična, novčana, te je iznosila petsto malih libara, a u slučaju da je

“Srednjeveška Tržačanka v ogledalu mestnega statuta“, 91; E. IVETIC, “La popolazione di Parenzo nel settecento: aspetti, problemi ed episodi dal movimento demografico“, 157; Ph. ARIÈS, “Love in married life“, u: *Western Sexuality. Practice and Precept in Past and Present Times*, 130-139; isti, “The indissoluble marriage“, u: *Western Sexuality. Practice and Precept in Past and Present Times*, 140-157.

⁷⁴ C. OPITZ, „La vita quotidiana delle donne nel Tardo Medioevo (1250-1500)“, 340; Z. JANEKOVIĆ RÖMER, *Rod i grad*, 67; ista, “Nasilje zakona: gradska vlast i privatni život u kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom Dubrovniku“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, XLI, 2003., 13-14; ista, “Sve opsade Dubrovnika: obitelj kao faktor društvene sigurnosti“, 5-6; ista, “Pristup problemu obitelji i roda u stranoj i domaćoj medijevistici“, 174; D. MIHELIČ, “Ženska čast v istarskih mestih (Trst, Koper, Izola, Piran, 14.-15. stoletje)“, 36; D. LOMBARDI, “Scelta individuale e onore familiare: conflitti matrimoniali nella diocesi fiorentina tra ‘500 e ‘700“, 114-124.

⁷⁵ Z. JANEKOVIĆ RÖMER, “Nasilje zakona: gradska vlast i privatni život u kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom Dubrovniku“, 13-14; Usp. i: Ph. ARIÈS, “The indissoluble marriage“, 140-157.

⁷⁶ Motovunski statut: 213; Morteani, *Storia di Montona*, Trieste, 1964., 116.

⁷⁷ Motovunski statut: 213; Morteani, *Storia di Montona*, 116.

⁷⁸ U motovunskom se statutu glave nižu kronološkim redoslijedom. Za konkretnu odredbu nije zabilježen datum donošenja, no prethodna je glava donesena 1424, a iduća 1426. godine.

počinitelj pobjegao kazna bi se udvostručila.⁷⁹ No, to što statutima nije uvijek izričito propisana kazna za djevojku koja bi se udala bez roditeljske suglasnosti, ne znači da djevojka nije mogla biti kažnjena. O tome svjedoči oporuka obučara Kvirina (*Quirinus*) iz Buzeta koji kćerima Uršuli (*Ursula*) i Geri (*Gera*) ostavlja po 40 libara da bi se mogle čestito udati. Oporučitelj izričito ističe da se s udajom mora složiti i njihova majka, oporučiteljeva supruga Eufemija (*Eufemia*). Učine li suprotno, odnosno udaju li se bez majčine suglasnosti, trebaju ostati bez spomenutih novaca.⁸⁰

Najave sklapanja brakova u crkvi prije vjenčanja, koje postaju obvezne nakon Tridentskoga koncila,⁸¹ također su nastojale spriječiti tajne brakove. Slaven Bertoša je, analizirajući pulske matične knjige od 17. do početka 19. stoljeća, dokumentirao njihovo prakticiranje u spomenutom razdoblju i na istarskom, točnije pulskom području. Prije sklapanja braka u tri blagdana dana, najčešće u tri nedjelje, objavljivo se sklapanje braka. Ako nakon tri objave nije bilo nikakvih prepreka, zaručnici su se mogli vjenčati. Ukoliko nisu bili iz župe u kojoj su se namjeravali vjenčati, župnik je morao dobiti pismenu potvrdu iz župa zaručnika o njihovoj slobodi za stupanje u brak.⁸²

O izboru bračnog partnera govore i bračni ugovori. U bračnom ugovoru od 21. studenog 1594. godine između Gerolime i Augustina Carlina, kojim je dogovoren brak na mletački način, ugovor je u nevjestino ime sklopio otac, dok je mladoženja osobno sudjelovao u sklapanju bračnog ugovora.⁸³ Bračni ugovori koje je objavio Miroslav Beroša za područje Bala iz 17. i 18. st. donose podatke o tome tko je sudjelovao u njihovu dogovoru. Najčešće su se ugovori sklapali između mladoženje i nevjestina oca i za brakove na istarski i za brakove na slavenski način. U slučajevima kad je nevjestina bila udovica sama je sudjelovala u ugovaranju braka i na istarski i na slavenski način. No, ima primjera i da su sami mladenci i u slučajevima kad nisu obudovjeli samostalno zaključivali bračne ugovore, također i kod brakova na istarski i kod brakova na slavenski način. No, u oba primjera takvih ugovora otac buduće nevjestice bio je mrtav. Jedan je bračni ugovor, kojim se dogovara brak na istarski način, sklopljen između buduće nevjestice, udovice, i mladoženjina oca. Ugovori su sklapani pred svećenikom i uz prisutnost barem dvoje svjedoka.⁸⁴ Ovi ugovori pokazuju da su roditelji imali značajnu ulogu pri bračnim dogovorima, bez obzira na tip braka (mletački, istarski, slavenski način), premda ne uvijek.

⁷⁹ Buzetski statut: 41; Oprtaljski statut: 42.

⁸⁰ M. ZJAČIĆ, "Notarska knjiga buzetskog notara Martina Sotolića", 498. [20. 1. 1518. – za godinu u izvorniku stoji *Premissis millessimo, et indictione*, a prethodni dokument (str. 496, L.157a *Permutationis instrumentum ser Grixoni Raspolich, et ser Iacobi Viti*) u kojem je izrijekom navedena godina datiran je 1518. i VI. indikcijom. Nakon njega slijedi 12 upisa u kojima stoji napomena *Premissis millessimo, et indictione* ili *Ultrascriptis millessimo, et indictione*. Sljedeći upis u kojem je godina navedena datiran je 1515. godinom i III. indikcijom. Ostali se dokumenti navode kronološkim redoslijedom, pa su spomenuti ili ubačeni na krivom mjestu ili je krivo upisana godina. No, budući da indikcija odgovara toj godini vjerojatnije je da su ubačeni na krivo mjesto. Moguće je također da je samo taj jedan dokument ubačen na krivo mjesto, gledajući kronološki, a da se datacija ostalih upisa odnosi na ranije spomenutu 1515. godinu.]

⁸¹ J. JELINČIĆ, *Na postirskim vrelima*, Postira: Župni ured Sv. Ivana Krstitelja u Postirima, Općina Postira, 2004., 299.

⁸² S. BERTOŠA, *Život i smrt u Puli*, 50.

⁸³ HR-DAPA-4: knj. 40, fol. 230.

⁸⁴ M. BERTOŠA, "Valle d' Istria durante la dominazione veneziana", 300-304.

Iz spomenutog također proizlazi da su pri odabiru partnera i odobrenju za sklapanje braka presudnu ulogu imali očevi. No, u slučaju njihove smrti tu su ulogu, kako svjedoče odredbe spomenutih statuta, mogli preuzeti rođaci i majke. O tome svjedoči i proces iz 1595. godine protiv Nikole (*Nicolo Fonargulia, Fondruglia*), brata tarskoga podžupana Vukašina Fondruglie (*Vucassin Fondruglia*), optuženog da je na silu oteo djevojku Maricu (*Marizza, Mariza*), kćer pokojnog Antonija Naperitočića (*q. Antonio Naperitocich*) sa stancije njezinog strica Jurja Naperitočića (*Giurii, Giure Naperotich, Naperitocich*). Naime, Nikola je u više navrata prosio Maricu, ali neuspješno, jer ju je njezin stric želio udati za drugog čovjeka, Martina Načinovića (*Martin Naicinovich*). No, ni Marica se nije željela za njega udati, jer ga nije poznavala, ali je znala da je stariji i da ima troje djece. U procesu je posvjedočila da je Nikola nije silom oteo, već da je dobrovoljno otišla s njime, ne želeći se udati za čovjeka kojeg joj je stric namijenio. Uz to Marica je naglasila kako joj je i majka dala blagoslov da može otići s Nikolom. Nikola se također branio kako nije silom oteo Maricu, te da nije ništa loše učinio, jer su se u međuvremenu vjenčali, čime mu je ona postala zakonitom suprugom. Na kraju je Nikola oslobođen optužbi, a Maričin je stric trebao podmiriti troškove suđenja. U procesu se nigdje ne spominje je li Marica zbog spomenutog razbaštinjena. No, budući da se ipak spominje majčina suglasnost, vjerojatno nije bila, barem ne u potpunosti, razbaštinjena.⁸⁵ Ovaj primjer ujedno svjedoči da se neželjeni i nametnuti brak mogao izbjeći, a jedan od načina na koji se to moglo učiniti bile su upravo dogovorne otmice. Tu se, osim toga, očituju i suprotnosti između kanonskog definiranja braka i laičke koncepcije braka: sklapanje braka nakon otmice omogućavalo je paru da iskoristi kanonske norme u svojoj korist.

Dalmatinski su statuti također predviđjeli sankcioniranje za mladence koji bi sklopili brakove bez roditeljskog pristanka. Splitski je statut predviđao razbaštinjenje samo za neposlušne kćeri.⁸⁶ Zadarski i šibenski statut predviđali su razbaštinjenje i za kćer i za sina koji bi sklopili tajni brak, osim ako im roditelji u formi isprave ne bi oprostili.⁸⁷ To su zapravo bili načini zaštite interesa obitelji dodatnim odredbama, jer nisu mogli ići protiv kanonskih normi i proglasiti dobrovoljno sklopljene brakove ništavnima. Strahujući od sklapanja braka bez pristanka obitelji, dubrovački su zakonodavci u 15. stoljeću propisali vrlo stroge kazne za one koji su sklopili tajne brakove. Mladoženja, koji bi sklopio tajni brak, izgubio bi sva prava na ženinu imovinu, te nije imao ni pravo uzufrukta u slučaju da u braku nije bilo djece. Sudi-onici u sklapanju takva braka, uključujući i svećenika koji bi mu dao blagoslov, također su bili kažnjeni i to tamnicom ili progonstvom. No, dubrovački zakonodavci, vjerojatno smatrajući da su žene bile tek žrtve muškaraca, koji su prijeverom htjeli doći do njihova bogatstva, nisu u takvim slučajevima predviđali kažnjavanje žena. Štoviše, čak nisu ni ostavili mogućnost da se žena promišljeno i svojevolutno mogla odlučiti za takav brak. Djevojka je ipak, prema crkvenom zakonu, mogla odbiti neželjeni brak, neovisno o tome je li on već ranije bio ugovoren. No, tada je postojala

⁸⁵ HR-DAPA-4: knj. 40, fol. 1495-1502.

⁸⁶ Z. JANEKOVIĆ RÖMER: *Rod i grad*, 66; Splitski statut: III,127. prema: *Statut grada Splita*, priredio A. Cvitanić, Split: Književni krug, 1998.

⁸⁷ Zadarski statut: III, 90, 91, 92 prema: *Statuta Iadertina. Zadarski statut*, priredili J. Kolanović i M. Križman, Zadar: Ogranak Matice hrvatske – Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 1997; Šibenski statut: V, 48. prema: *Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika*, ur. S. Grubišić, Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1982.

la i velika vjerojatnost da će čitavu obitelj dovesti u financijski nezgodnu situaciju, jer se u Dubrovniku za nepoštivanje ugovora plaćala visoka globa. Vrlo je često gotovo jedini način izbjegavanja neželjenog braka, i za djevojke i za mladiće, bio odlazak u samostan.⁸⁸

Slobodan je, dakle, izbor pri udaji, ali i pri ženidbi uvelike ograničavao miraz, odnosno dobra koja su mladenci dobivali od roditelja pri sklapanju braka. Naime, kad bi se odlučili za brak bez roditeljskog blagoslova, mogli su biti potpuno razbaštinjeni, čime bi ostajali bez sredstava za život. Dok se mladićima ponekad i toleriralo da sami izaberu buduću suprugu, djevojka gotovo uopće nije mogla birati već je morala prihvatiti roditeljski izbor.⁸⁹ Prema spomenutim bračnim ugovorima čini se da je u Istri udovica ipak bila slobodnija pri odabiru novog bračnog partnera. Ni istarski ni dalmatinski statuti u odredbama o izboru bračnih partnera ne rade razlike prema socijalnom statusu mladenaca. No, na dalmatinskom području, posebice u Dubrovniku, potom na području Italije, preciznije na firentinskom području, a i u drugim dijelovima srednje i zapadne Europe praktično su ipak postojale razlike u tom smislu. Naime, u nižih slojeva gdje su žene radile i zarađivale, miraz koji su donosile u brak nije zavisio o njihovim roditeljima ili braći, već najčešće o njima samima. One su često i same ugovarale brak. Stoga su i bile u prilici oduprijeti se neželjenom braku.⁹⁰

Zaključak

Premda su prema neoporučnom nasljeđivanju sestre bile izjednačene s braćom, u praksi su zapravo najčešće ovisile o roditeljskoj volji, te o svojem odnosu s roditeljima i o poslušnosti njima. Naime, roditelji su slobodno mogli svoja dobra oporučno raspodijeliti. Sačuvani izvori pokazuju da su rijetki roditelji oporučno svoja dobra dijelili jednako među svom djecom. Većina je roditelja oporučno preferirala pojedino dijete ili djecu. Odnosi kćeri s roditeljima, te braćom i sestrama, uvelike su ostali zavijeni velom tajne. O prisnim se i srdačnim bratskim i sestrinskim odnosima može govoriti tek na temelju njihova međusobnog darivanja (najčešće oporučnog), dok su češće sačuvani izvori koji svjedoče da u bratskim i sestrinskim odnosima nije sve teklo glatko i da su se često sporili radi imovine, posebice nakon smrti roditelja. Pri dodjeli skrbništva kćeri su bile izjednačene s braćom. U pravilu je skrbnikom postajao preživjeli roditelj. No, u slučaju majčine preudaje skrbništvo se najčešće dodjeljivalo očevim rođacima. Djeca su pri dodjeli skrbništva, neovisno o spolu, bila i materijalno zaštićena, jer su skrbnici morali načiniti inventar štíćenikovih dobara, te spomenuta dobra nisu smjeli nerazumno trošiti, već samo uz odobrenje vlasti.

Premda u spomenutom razdoblju nema sigurnih podataka o dobi mladenaca pri udaji i ženidbi, na temelju komparativnih podataka za kasnije razdoblje u Istri, te

⁸⁸ Z. JANEKOVIĆ RÖMER, "Nasilje zakona: gradska vlast i privatni život u kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom Dubrovniku", 14-16; ista, *Okvir slobode*, 198; ista, "Noble Women in Fifteenth-Century Ragusa", 3-4, 13; Z. NIKOLIĆ, "Zaruke i vjenčanja u srednjovjekovnom Dubrovniku", 79; ista, „Rejection of Marriage in Medieval Dubrovnik“, 90-93.

⁸⁹ P. L' HERMITE-LECLERCQ, "Le donne nell' ordine feudale (XI-XII secolo)", 271-272.

⁹⁰ C. OPITZ, "La vita quotidiana delle donne nel Tardo Medioevo (1250-1500)", 349; Ch. KLAPISCH-ZUBER, "La donna e la famiglia", 334-335; Z. NIKOLIĆ, "Zaruke i vjenčanja u srednjovjekovnom Dubrovniku", 78; Z. JANEKOVIĆ RÖMER, "Noble Women in Fifteenth-Century Ragusa", 2.

za dalmatinsko i talijansko područje, čini se mladenci nisu stupali u brak prije punoljetnosti propisane statutima. Prema spomenutim podacima vjerojatnije je da su pri ulasku u brak bili čak i stariji od one dobi koju propisuju statuti, odnosno da se ta dob kod djevojaka kretala prema dvadesetim godinama, a kod mladića bila još i više, jer su u pravilu djevojke pri udaji bile mlađe od mladića.

Pri izboru bračnog partnera presudnu su ulogu imali roditelji, odnosno rođaci ili skrbnici, bez obzira o kojem se tipu braka radilo (braku na mletački, istarski ili slavenski način). To je ponajprije vrijedilo za djevojke, u čije je ime bračni ugovor redovito sklapao roditelj, najčešće otac. Postojali su i načini za izbjegavanje neželjenog braka, posebice putem dogovornih otmica. No, tom su prilikom mladenci riskirali da budu potpuno razbaštinjeni, premda su na taj način ipak ostatak života mogli provesti s osobom koju su sami izabrali.

The position of the daughter in Istrian family in the 15th and 16th centuries

Marija Mogorović Crljenko

Faculty of philosophy in Pula

I. Matetića Ronjgova 1

Pula

Republic of Croatia

Based on the Istrian statutes, court files of the Novigrad office (1492-1600) and books of Martin Sotolić, a notary from Buzet (1492-1517) this work shows the position of the daughter in Istrian family in the 15th and 16th centuries. Even though the position and the role of female children in the family cannot be established beyond dispute, it can be at least somewhat clarified with the help of the mentioned sources. Special attention is given to the questions of inheritance, custody, relations with parents and siblings, marrying age and the choice of a spouse

In Istria, children received their paternal inheritance with no preferential treatment of male children. This situation was, in a large degree, different from the one in certain Dalmatian towns where sons were favored in inheriting the family assets.

Yet, even in Istria, there were cases of parents' testamentary preference for a particular child, regardless of sex. Therefore, the children were not always equal when it came to inheritance. While assigning custody, daughters were put on equality with sons. In general, custody was assigned to the surviving parent. Yet, in the case of the mother's remarrying, the custody was assigned to the paternal relatives. It was proscribed that the inventory of the children's assets be made so that they would not be deprived of their inheritance in the process of assigning custody.

Individual testaments and deeds of gift confirm that the relations between siblings were harmonious and that they took care of each other through endowments. It is also evident that parents often showed preference for particular children by amply endowing them. Usually, mothers would endow daughters and fathers their sons even though this was not a rule. However, there were cases where relations between parents and children were disrupted by disagreements and disputes over distribution of assets in which brothers and sisters took the opposing sides.

The Istrian statutes proscribed the age between 12 and 14 for girls and 14 to 15 for boys as the age of majority. However, the children generally did not marry this young. According to the available resources and comparative data for the later period in Istria and neighboring areas (Dalmatia and Italy), it seems that girls married around the age of 20. Young men, on the other hand, married around the age of 25, when they were old enough to support a family. Parents, that is, relatives or guardians had a decisive role in choosing a spouse, especially for girls. However, there were situations where the bride and groom opposed their parents' choice and, mostly by arranged kidnappings, chose their future partner themselves, even at the price of disinheritance.

Key words: Istria, Istrian statutes, the position of daughters, inheritance, endowment, marriage, custody